

עוד יש לתרץ כמו שכתב הרשב"א שמדובר כאן בקטן הסמוך לבגרות, 'מופלא הסמוך לאיש', שלענין נדרים דינו כגדול.

ומתירוק הזה שברשב"א אין להוכיח שאין כאן איסור ספייה לקטן, שי"ל שטעמו הוא מפני שהלימוד עצמו אינו אסור לו אלא ההימנעות מנטילת שכר, ואין כאן ספייה בידים, כמו שהעיר בקרן אורה. אך בדעת הר"ן נראה שהואיל והקטן עצמו אינו בר התחייבות שכר והרי לימודו הוא דבר שיש לו ערך ממוני, א"כ הלימוד עצמו נידון כנתינת ממון. וע"ע בית הלוי ח"א כג, ג.

'אם היה גדול, מלמדו לו ולבניו מקרא'. אף על פי שמצוה על האב ללמד את בנו – שמא היה מוצא אדם אחר שהיה מלמדו, ובכל דבר הנאה שאינו בעצמו, בטעם כלשהו אנו אומרים שאין זו 'הנאה' (עפ"י פהרא"ש לו:).

כנראה הכוונה להקשות הלא מצוה על האב ללמדו אף בשכר וא"כ הרי נהנה הנאת ממון. אכן המאירי כתב שאין האב חייב ללמד בנו בשכר, הלכך מותר ללמד את בנו. ולכאורה מפורש בדברי הרמב"ם (תלמוד תורה א) ושאר פוסקים שחייב האב ללמד בשכר (וכבר הקשה הקר"א לפ"ז למה מותר ללמד בנו). ושמא י"ל להמאירי שבמצב שהאב יודע ויכול ללמד את בנו, הואיל והוא חייב לעשות כן (ע' קדושין ל) הרי מסתבר ודאי שלא יצא ידי חובתו עד שישכור לו מלמד, אבל כשאינו יכול בעצמו אינו מחויב לשכור. ולפי זה האם אינה חייבת לשכור מלמד גם לפי הדעות שחייבת בחינוך בנה.

(ע"ב) 'מקרא סופרים: ארץ שמים מצרים'. נקטו אלו כדוגמא לתבות שבלא הנקודות יכולים להיקרא אחרת, באופן שהמובן משתנה, כמו כי בך ארץ גדוד (תהלים נח), שמים חשך לאור (ישעיהו ה) כל רדפיה השיגוה בין המצרים (איכה א. ניצוצי אור).

'קסבר פיסוק טעמים דאורייתא'. מדברי הר"ן הרא"ש והתוס' ונמוקי יוסף מבואר שלרבי יוחנן [שהלכה כמותו] פיסוק טעמים לאו דאורייתא. יש שכתבו לדעה זו שעזרא ואנשי כנסת הגדולה תיקנום (עפ"י מעשה אפור בהקדמה, ח; אברבנאל בהקדמה לירמיהו).

ויש אומרים שאף לדעתו פיסוק טעמים עצמו הוא מן התורה, וכן אמרו בזוהר שטעמי המקרא נמסרו למשה מסיני (ויקהל רה:), אלא שלימודו אינו מן התורה, שאין אדם מחויב ללמד כדי לקרוא הפסוקים בטעמיהם (עפ"י חתם סופר ועוד. וכן מבואר מדברי ראשונים רבים שנקטו פיסוק טעמים מדאורייתא. ע' בפירוט באנצ. תלמודית ערך 'טעמים' עמ' תקצט, תרח).

דף לח

'לא ניתנה תורה אלא למשה ולזרעו... נהג בה טובת עין ונתנה לישראל... פילפולא בעלמא'. משמעות נתינה זו, שיהיה הדבר שלהם במתנה, שמה שיחדשו הם בפלפולם יהיה תורה שלימה. [הרי שמה שניתן למשה רבינו במתנה, יכול ליתנו לישראל שיהא גם שלהם במתנה, אף בעניני רוחניות]. ופלפולה של תורה היינו תורה שבעל פה, כפי שמסיים הפסוק כי על פי הדברים האלה, שנדרש (בתמורה יד:): על דברים שבעל פה] (עפ"י קדושת השבת לר"צ הכהן, ב עמ' 10; ז עמ' 48. עע"ש בעומק הענין. וע"ע בספרו ליקוטי מאמרים עמ' 97).

'פילפולא בעלמא' – 'הבנה וחריפות. והיינו 'כתבן שלך' – כי כל החכמה והשכל רמוזים בכתב התורה בצורות האותיות' (פרוש הרא"ש).

וע' בתי"ס על התורה בפרשת 'החדש הזה לכם'. וע"ע קדושת השבת עמ' 48 שבתושב"כ גנוז כל התושבע"פ, שאין דבר שאינו רומז שם אלא שהוא ברמז והעלם גדול המתגלה רק מסוד ה' ליראיו לחכמי ישראל.

'אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על גבור ועשיר וחכם...' הרמב"ם (יסודי התורה ז, א) כתב שאין הנבואה חלה אלא על 'חכם גדול בחכמה, גבור במדותיו'... וכתב במגדל-עז שמקורו בגמרא דידן, ופרש 'גבור' – הכובש את יצרו. וכבר הקשו (בכס"מ ולח"מ) שמכאן משמע שהמדובר על גבורת הגוף שהרי הביאו ראייה מואתפ"ש בשני ה'לחת'...?

ופרש הגר"ח שמואלביץ זצ"ל (שיחות מוסר כא תשל"א; יג כח תשל"ב) שאין הכוונה ב'גבור' לבעל כח באברי הגוף, 'בעל אגרופין', אלא גבור הוא זה העובד בכל כחותיו ומנצלם לגמרי לצורך מגמת פניו. ובין בכבישת היצר בין בדברים גשמיים, הגבורה היא גבורה נפשית. [בוזה יישב את קושיית המהרש"א על דברי הרא"ש כאן]. והסביר בוזה מה שאמרו במדרש (ויק"ר ס"פ כו) על גבורת אהרן בהניפו בראש חדש ניסן כ"ב אלף איש – והלא היה זה מעשה ניסים, כמו שכתב בפירוש החזקוני? אך אין בכך סתירה כי אמנם לא עשה כן בכוחו הטבעי אך מכח התאמצותו והשקעת כל כחותיו נעשה לו נס וסייעו לו מן השמים.

ובדרשות הר"ן (ג – 'החדש') פרש בדרך שונה. זו לשונו: 'עיקר הענין כי הנביא ראוי שיהיה שלם בכל השלמיות שהם ענין נכבד בעיני ההמון למעלת הכלל כי הוא שלוח אליהם, ולמען יהיו דבריו נשמעים'. ואכן כתב הר"צ הכהן מלובלין זצ"ל (ישראל קדושים עמ' 85 ואילך) שהכוונה כאן רק לנביא השלוח אל המון העם, לא לבעלי רוח הקדש, שהרי מצאנו רבים מן החכמים בעלי רוח"ק ללא עושר וגבורה. נולפי ההסבר הראשון שהכוונה לגבורה נפשית, וכן 'עשיר' – לשמח בחלקו (כמוש"כ הכס"מ בהל' יסודות' שם) או עשיר בתורה (אמת ליעקב), אפשר שגם כלפי רוח"ק נאמר כן]. ואף לענין נבואה, הוכיח שם מכמה מקומות [וכן מצא בדרושי הר"ן ובשם ר"א ממיץ] שלא אמרו אלא בקביעות, אבל יש שזוכים לנבואה לשעה דרך אקראי בלא אותם תנאים. ובחדושי חתם סופר פירש שהכל תלוי בענוה [ואילו בחכמה גבורה ועושר נאמר אל יתהלל חכם בחכמתו וגו'] – שאם יתהלל בהם הרי לא הועילו לו מעלות אלו מאחר שאינו ענין], אלא שאין ניכרת מעלת הענוה רק באדם השלם בגבורה בחכמה ובעושר.

*

ועתה כתבו לכם את השירה הזאת – השירה לחודה. – למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל – אלא לפלפולא בעלמא'.

'הנה הגאון הקדוש האלקי מו"ה אלי' ווילנא ז"ל גילה רז זה, דהנה ב'אדרת אליהו' כתב דבהאינו יש תרי"ג תיבות, וכל תיבה מרמז למצוה אחת מתרי"ג מצוות. והמשכיל יבין. ועמד אחד קדוש הגאון מו"ה חיים ז"ל ומלא את ידו ונדפס ובא ספר הנקרא 'שירה לחיים' ובאר איך כל תיבה מרמז בנוטריקון על מצוה אחת כסדר התורה, וכל מצוות שמנה הרמב"ם ז"ל בספר המצוות. אשרינו שזכינו לראות זאת. וכמעט כי היתה נבואה קטנה באדמו"ר הגאון מהרא"ו ז"ל. ולפי"ז זה שרמז משה למען תהיה השירה הזאת לעד בני ישראל, והיינו שבשירה הזאת נכלל כל התרי"ג מצוות שניתנו לישראל, אם כן מזה מוכח שנתן התורה לכל ישראל, ושפיר פריך.

ולפענ"ד נקודה נפלאה היא ואולי היה עולה זאת על דעת הגאון מהרא"ו ז"ל. ומזה יצא לו זאת לגלות מטמון נפלא אשר כל הרואה והשומע תצילנה שתי אזניו...!
(דברי שאול לגרי"ש הלוי נתנון אב"ד לבוב, בעל שו"ת שואל ומשיב)

זון את אשתו ואת בניו אע"פ שהוא חייב במזונותו. הר"ן והרא"ש (בפסקיו) מפרשים שאפילו לחכמים החולקים על חנן וסוברים שהמפרנס אשת חברו שהלך למדינת הים, יכול ליטול ממנו כמה שהוציא, ולדבריהם אסור במודר הנאה שהרי בכך שמפרנסה בחנם מוחל הוא את חובו של המודר (כמבואר לעיל לג) – כאן מותר, שמדובר באופן שהבעל אינו חייב לשלם לו, שזן בתורת מצוה ומתנה ולא כפריעת חוב [כגון שזנה בפני הבעל, שכיון שהוא במדינה ואינו אומר לו כלום – דרך מתנה היא. ערא"ש ותורי"ד]. ואין זה נחשב שמהנהו במה שחוסך לו מזונותיו – כי אילו לא היה זן אותה, היתה מצמצמת ומתפרנסת ממעשה ידיה (רא"ש). וכן צ"ל בבניו, שהיו ניזונים במעשה ידי אמם או מצדקת אחרים). ויש מפרשים שבעלה זן אותה כראוי וזה מוסיף לה מזונות יתרים (מובא שם).

ואולם מדברי הרמב"ם (נדרים ו,ד) נראה שמשוה דין משנתנו לדין 'פורע חובו ושוקל שקלו' (דלעיל לג) ומשנתנו כחנן, אבל לחכמים אסור (עב"י יו"ד רכא). נראה שלדעתו לחכמים אסור אף כשזן בתורת מצוה, שהואיל ויכול לזונם בתורת חוב ואינו עושה כן, הריהו כמוחל חובו).

(ע"ב) 'המודר הנאה מחבירו מותר להשקותו כוס של שלום' – שאין בזה הנייה' (לשון הרמב"ם ו,י.
הרשב"א נתקשה בטעם זה. וע' גם במאירי). וכתב הראב"ד: **אולי משל עצמו קאמר** (וכמו שכתב הר"ן שהכוס של המודר. ואולם המאירי הביא בשם התוס' שאפילו בכוס של המשקה מותר), שאינו מהנהו אלא ההשקאה בלבד והיא מצוה, ובדבר קטן כזה במקום מצוה – אין מקפידים אהדדי ולא הדירו ממנו (רשב"א).
וזה לשון הר"ד: 'שדרך בני אדם לשתות חמין בצאתן מן המרחץ, ומשקה מהן לכל העומדים שם ורחצו עמו. ואם לא ישקה כל אחד לחברו מן החמין שלו נראה להם נבלות גדול והלכך אדעתא דהכי לא נדר'.

דף לט

'הא קא משמע לן דאף במקום שנוטלין שכר, על הישיבה בעי למשקל, על העמידה לא בעי למשקל'. מפני שאינו חייב במצות ביקור אלא לבקרו ולצאת, ולא לישב אצלו (נמוקי יוסף).
אף על פי שכל מה ששוה לצורך החולה מקיים מצוה, אך כיון שאינו מחויב בדבר, מותר מן הדין ליטול שכר. כן נראה לכאורה. ואולם בפירוש הרא"ש נראה שמדובר בנטילת שכר טירחה (ע' תורי"י הוקן קדושין נח) וביטול מלאכה [אבל בלאו הכי אסור משום 'מה אני בחנם' שהרי מצוה היא, כאמור]. ומשמע שבעמידה אסור אפילו שכר ביטול, מפני שנראה כמבזה את המצוות. וכן נראה מוכח ממה שמשמע מדברי הרשב"א והמאירי שבמקום שנוטלים שכר על העמידה – אסור אף בעמידה. ולכאורה אין מובן, הלא אם מן הדין אסור ליטול שכר על המצוה, מדוע כשעושה כדן נחשב שמהנהו [ואין מסתבר לומר שמשום המנהג הרי זה כנתחייב לו בפירוש שאפשר שחייב ליתן לו על פי דין – ע' בשו"ת משיב דבר ח"ב נא]? אך אם מדובר בשכר בטלה ואינו אסור מן הדין, נחשב מהנהו בכך שלא עושה כמנהג המקום, הגם שעושים שלא כהוגן.

'חלה הוא – נכנס לבקרו. חלה בנו – שואלו בשוק'. נראה שאין הכוונה להשמיענו רק שאסור ליכנס לביתו, אלא לומר שכיון שאינו יכול לקיים מצות 'ביקור חולים' בהליכה אל ביתו, מקיימה על כל פנים בשאלה בשלומו בשוק.